

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Валери Златанов Личев, ИФС – БАН

на дисертацията на Леони Овербек:

„Етични основи на взаимодействието човек - природа“

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“
по професионално направление „философия“

БИОГРАФИЧНИ ДАННИ

Леони Овербек е зачислена през 2018 г. в Докторантската програма на английски език към СУ „Св. Климент Охридски“. Има дълъг професионален стаж и многостранна теоретична подготовка в различни области на хуманитарното знание и точните науки, както и впечатляващ преподавателски опит.

СЪДЪРЖАТЕЛНИ МОМЕНТИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Работата е добре структурирана. Написана е на ясен и четивен език. Състои се от увод, три глави и заключение. Основната тема на изследването са етическите аспекти на опазването на природната среда. Въпреки многобройните дискусии екологичната проблематика все още не е заела подобаващото ѝ се място във всекидневните ориентации на социалното действие. Една от причините за това е липсата на ясно дефинирани и етически аргументирани екологични ценности. Този дефицит се отразява на ефективността на природозащитните акции и обяснява всевъзможните съпротиви срещу тях на индивидуално и институционално равнище.

Л. Овербек излага някои теоретични идеи, които могат да послужат за обосноваването на бъдещата екологична етика. На първо място, човечеството трябва да се раздели с възгледа за своята привилегирована позиция на суверен, който разполага с неограничени права за експлоатация на неизчерпаемите природни ресурси. Само при това условие би станало възможно установяването на нов тип отношения с представителите на растителното и животинско царство.

Екологичните ценности се нуждаят от етическа рефлексия, за да бъдат теоретично обосновани. В тази връзка Л. Овербек привежда възгледите на Х. Йонас, който пледира за нов тип етика на отговорността. Централно място в нея е отредено на страха, но не от смъртта като при Хайдегер, а от изчезването на всеки живот. Само ако хората се откажат от нехайното си отношение към природата, те могат да станат загрижени за бъдещите поколения и отговорни за опазването на биологичното разнообразие на планетата.

Във втора глава Л. Овербек прави кратък преглед на основните етически теории: 1) нормативна етика; 2) приложна етика; 3) метаетика. Последната изследва основанията на останалите теории. Нормативната етика формулира правила, норми и стандарти на човешкото поведение. Екологичната етика може да бъде причислена към нормативната, ако представителите ѝ спазват същите принципи в своята работа.

Ако обаче всяка ситуация е уникална, тогава генерализираните морални преценки или решения стават неприложими. Налага се всеки случай да бъде разглеждан поотделно. Тогава етическите решения стават относителни и ситуационни, а екологичната етика се налага да бъде причислена към утилитарните теории.

Разработването на моралните основания на екологичната парадигма започва през 70-те години на XX в. Л. Овербек се спира на петте направления, в които се разгръща развитието на екологичната философия. Същевременно тя акцентира не само върху необходимостта от теоретични изследвания, но и върху практическото приложение на техните резултати. Само при това условие можем да се надяваме на успех на дейностите, ориентирани към опазване на природната среда. Между човека и животните не се простира непреодолима пропаст. Емпатията и отговорното отношение могат да прехвърлят мост над нея.

За да разкрие възможността за преодоляване на антропоцентричните ограничения, Овербек се позовава на възгледите на Ж. Дерида за Звяра и Суверена. Това са два неотделими един от друг аспекта на човешкото същество. С присъщия си усет към езика и иронията Дерида като че ли отбелязва дистанцията, която ги отделя, за да разкрие в крайна сметка неделимото им единство. Стрежежът на човечеството към суверенитет произвежда антропоцентрични ценности, които

обаче не са абсолютни. Поради това то не може да гледа на себе си като на откъсната от природния свят система от индивиди и отношения.

В трета глава Л. Овербек осъществява синтез на основните принципи, върху които трябва да бъде изградена бъдещата екологическа етика. Основополагащите ценности в никакъв случай не бива да бъдат утилитарни. Сред тях е отредено специално място на уважението, тъй като от него израства отговорното отношение към всеки един представител на животинското или растително царство.

В заключението си Овербек се спира отново на необходимостта от етическо превъзможване на антропоцентричните ценности. От позицията на суверен човечеството трябва да започне да защитава правата на безсловесните животни, вместо да ги отхвърля като абсурдни. Не съществуват непреодолими препятствия за равнопоставеното ценностно третиране на хората, растенията и животните. Когато отношенията помежду им са балансирани, на всеки един от техните представители може да се гледа като на субект, а не само като на обект.

Уважението, от което израства екологично ориентираната отговорност, се проявява чрез речта. Негативните конотации трябва да бъдат избягвани, тъй като изразяват високомерното отношение на говорещия субект към същества, които той смята за по-нисши.

Както отбелязва М. Хайдегер, човекът е способен да разкрива истината благодарение на езика. Оттук пренебрежителният, дисквалифициращ език свидетелства не само за липса на уважение, но и за неспособност на говорещия субект да разкрие специфичната ценност на всеки един от представителите на животинския и растителен свят. Изводът, който Л. Овербек прави на финала на работата си, е, че трябва да зачитаме уникалността на всяко едно природно творение, което е ценност само по себе си.

ПРИНОСНИ МОМЕНТИ

Дисертацията на Л. Овербек е посветена на особено наболял в наши дни проблем, чието разрешаване изисква, от една страна, комплексни и многостранни, интердисциплинни изследвания, а, от друга, конкретни практически действия на

различни равнища: политическо (национално и наднационално), гражданско, индивидуално и т.н.

Овербек си поставя задача, надхвърляща далеч изискванията за дисертационен труд, но която съответства напълно на духа ѝ; бих казал и на нейните сили и способности. Тя би могла – каквато е честата практика – да се ограничи до сравнителен анализ на възгледите на Дерида и Йонас, но вместо това избира да изследва възможностите за изграждане на глобална екологическа етика, като аргументира умело не само своите теоретични идеи, но и възможността за тяхното практическо приложение.

Макар че приносните моменти не са достатъчно ясно формулирани, смятам, че дисертационният труд на Л. Овербек покрива напълно изискванията за получаване на образователната и научна степен „доктор“ по философия.

ПРЕПОРЪКИ

Отчитайки стремежа на Л. Овербек към теоретични разработки, бих направил следните препоръки относно бъдещата ѝ научна кариера.

1) Връзката между етическите ценности и екологичния подход може да бъде потърсена в социалната философия на Й. Хайндрикс и неговите последователи.

2) Тъй като теоретичното обосноваване на екологичната етика изисква комплексен подход, бих препоръчал на Л. Овербек да обърне внимание на екологичните възгледи на немския скулптор Йозеф Бойс, както и на неговата концепция за социалната скулптура.

3) Относно специфичното съчетание на растителни видове, чието нарушаване може да повлияе възпроизводството на пчелните и други популации, бих препоръчал на Л. Овербек да се обърне към природозащитника инж. Тома Белев, от когото съм чувал анализ на подобни род примери.

КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ

Дисертацията е издържана в прецизен научен стил, макар че не са достатъчно ясно открити целите, задачите, проблемите и използваните методи. Не смятам, че вкарването на един текст в някакъв предзададен калъп на изложение може да го

направи по-научен. По-скоро искам да отбележа някои ключови моменти във философските възгледи на Ж. Дерида, които имат пряко отношение към идеите, развивани от Л. Овербек.

Хипотезата, че отношението на човека към външните обекти е езиково структурирано, е формулирана за пръв път от френския учен Емил Бенвенист. Като лингвист той обаче не разполага с възможности за нейната верификация. Поради това тя получава гражданственост благодарение на психоаналитичната теория на Ж. Лакан – един от четиримата мускетари на френския структурализъм.

В края на 50-те и началото на 60-те години на ХХ в. вече стават ясни ограниченията на структуралистката парадигма. На критика биват подложени не само бинарните опозиции, но и „големите наративи“. Постструктуралистите констатирали заличаването на уникалността на съществуването в лингвистично обосноваването на техните предшественици. Още Хегел отбелязва, че езикът съдържа само общото. В такъв случай се налага въпросът как е възможно изразяването чрез езика на специфичните черти на индивидуалното съществуване.

Един от възможните отговори е даден от поета Франсис Понж. Според френския сюрреалист ние можем да опазим уникалността на безсловесните същества или обекти, ако им предоставим възможност сами да се подпишат. Езикът, както отбелязва Е. Бенвенист, е същинска символна система, тъй като почива върху договорни отношения. Ако безсловесните предмети или обекти съумеят да се подпишат, те ще удостоверят индивидуалността на своето съществуване. В такъв случай ще можем да сключим с тях договорни, което ще рече – символни или комуникативни, сиреч езикови отношения.

Своите номиналистки идеи Понж развива за пръв път в публикуваното през 1936 г. енигматично стихотворение в проза „Апаратът на телефона“, което бива изтълкувано изключително погрешно от семиотика Майкъл Рифатер. В началото на 60-те години поетът става доайен на движението на постструктуралистите. Голяма част от идеите си за писмения език, подписа и езиково заявената уникалност Ж. Дерида дължи именно на възгледите на неговия по-възрастен приятел. Те могат да бъдат открити в статията му „Езикът. Светът на телефона“, както и в кореспонденцията му с Ф. Понж.

Основният проблем, който вълнува Дерида, е свързан с възможността да се говори за нещата, без да бъдат директно назовавани. Затова той прибегва към своеобразен език, който Ричард Рорти нарича идеосинкрален. Именно на него се дължи до голяма степен неразбирането на неговите текстове.

Смятам, че номиналистки ориентираните идеи на Ж. Дерида са отчетени частично в работата на Л. Овербек. Това става на финала по повод отговорността, с която всеки представител на човешкия род трябва да се отнася към членовете на животинското или растително царство.

Във връзка с езиковото обосноваване на екологичните ценности бих предложил на Л. Овербек да свърже уважението и отговорността с модела на личните местоимения. П. Рикьор и Ц. Тодоров прибегват към него, за да избегнат субстанциализацията на моралните добродетели, Й. Хайндрикс – за да открие спецификата на ценностната подсистема на обществото, а Норберт Елиас – за да преодолее метафизическите наслоения върху социологическите понятия.

В такъв случай на първото лице би съответствало уважението към себе си (самоуважението), от което израства уважението към всяка друга природна същност; на второто – отговорността, а на третото („те“ или бъдещите поколения) – глобалните екологични ценности по аналогия със значимостта на културните артефакти в концепцията на Ц. Тодоров. Добре би било също така да се отчетат и ценностните измерения на загрижеността, като се направи разграничение спрямо грижата във философията на М. Хайдегер.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ПРЕПОРЪКИ

Въпреки някои пропуски, които са напълно обясними предвид мащабния замисъл на предложения проект, смятам, че Л. Овербек е очертала достатъчно ясно и точно основните принципи и постулати на бъдещата екологична етика.

Използвани са възгледите на редица съвременни автори, които са приложени евристично върху изследователското поле. Анализите са ясни и точни, а стилът се отличава с висока ерудираност, прецизност и аргументираност при формулирането на нетрадиционните тези и заключения.

Л. Овербек има три публикации, с които покрива напълно националните изисквания за получаване на образователната и научна степен „доктор”. Отчитайки иновативния характер на нейния дисертационен труд „Етически основи на отношението човек - природа”, изразявам категоричното си убеждение да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „доктор” и препоръчвам на останалите членове на Научното жури да гласуват по същия начин.

22.02.2024 г.

гр. София

Подпис:

доц. д-р В. Личев